

Український державний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова

На правах рукопису

БАРАНОВ Олександр Васильович

**ПРОЦЕС ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
СЛУХАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ СИСТЕМИ
МВС УКРАЇНИ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА**

Спеціальність 13.00.01 - теорія і історія педагогіки

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1994

00319009 (M)

Роботу виконано на кафедрі педагогіки Українського державного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.

7(100)(091)
7

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член АПН України
МОРОЗ Олексій Григорович

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, професор,
дійсний член АПН України
ЗЯЗЮН Іван Андрійович

кандидат педагогічних наук, доцент
ЛЬЧЕНКО Олександр Олександрович

Провідна організація -

Вінницький державний педагогічний інститут

Захист відбудеться " 21 " квітня 1994 року на засіданні спеціалізованої вченої ради К 113.01.02 при Українському державному педагогічному університеті ім. М.П. Драгоманова (252030, Київ, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Українського державного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова (252030, Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано " 18 " 03 1994 року.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України
Л.В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасний етап історичного розвитку українського суспільства характеризується принциповими змінами в житті народу, оновленням всіх сфер діяльності людей і породжує потребу в переорієнтації їх світоглядних орієнтацій. Головною напругою розвитку суспільства значить перерод до людини, означає турботу про її духовне збагачення, моральну чистоту, фізичне вдосконалення.

Історія і сьогодення цивілізованих країн засвідчують, що необхідною і першочерговою умовою прогресу у будь-якій сфері є гармонійний розвиток особистості. Тому плідні теоретичні розробки в цій галузі, розбудова системи освіти, її докорінне реформування мають стати основою відтворення інтелектуального, духовно-творчого потенціалів народу, національного відродження, зміцнення державності та демократизації суспільства в Україні. Одну з провідних ролей у цій важливій справі відіграє гуманітаризація вищої освіти, зокрема, новий погляд на процес естетичного виховання.

Аналіз філософських, соціально-психологічних і педагогічних досліджень О.А. Апраксіної, Г.З. Апресяна, Ю.Б. Борева, Н.О. Брюсової, А.І. Бузова, Н.Л. Гродзенської, А.Я. Зіся, А.О. Зорової, І.А. Зязюна, Л.Н. Когана, Л.І. Кунчева, О.В. Ларміна, М.Ф. Овсянникова, В.А. Разумного, В.К. Скатерщинова, В.І. Толстих, В.Н. Шацької, С.Т. Шацького, В.П. Шестакова, Б.Л. Яворського та інших вчених дає підставу віднести до вирішальних чинників формування інтелектуальної культури особистості процес естетичного виховання. Одним із засобів реалізації цього процесу є цілісний вплив різних видів мистецтва, їх цілеспрямована взаємодія в системі естетичного виховання.

Успішне втілення такого напрямку інтелектуального виховання потребує належного науково-методичного обґрунтування та практичного забезпечення. Зокрема, у роботах вітчизняних психологів підкреслюється, що внаслідок опанування історичної скарбниці художньої культури людина стає емоційно більш розвинutoю, здатною глибше і тонше відчувати і переживати явища дійсності, в тому числі - власне мистецтво (Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, І.А. Джидар'ян, О.Г. Костюк, А.М. Леонтьєв, М.М. Марков, В.М. Мясішев, С.Х. Раппопорт, С.Л. Рубінштейн, Д.Н. Узнадзе та ін.), усвідомлювати соціаль-

не значення образів та ідей (Б.В. Асаф'єв, В.В. Медушевський, Є.В.Назайківський, Н.Л.Очеретовська, Г.С.Тарасов, П.М.Якобсон та ін.). Різні аспекти проблеми естетичного виховання засобами мистецтва¹ та особливості його проявів в діяльності особистості одержали досить широке висвітлення в педагогічній науковій літературі (В.І. Асмолова, П.Л. Бельська, С.С. Горбенко, Р.Ф. Григор'єв, А.С. Кармін, Р.М. Леоніда, Р.М. Цригалов, Л.В. Федорова та ін.).

В той же час вітчизняні вчені приходять до висновку про нагальну необхідність переходу досліджень у цій галузі на якісно новий рівень, подолання стереотипів в естетиці, педагогіці, психології. Існуюча практика естетичного виховання помітно відстає від науково-освітнього розвитку людей; виховний процес недостатньо апелює до мотиваційної сфери діяльності, яка постійно змінюється під впливом реалій, він характеризується авторитарністю та імперативністю. Як наслідок, залишаються неререалізованими можливості естетичного потенціалу людини, її здатності цінувати і примножувати надбання художньо-перетворюючої практики як засобів зміцнення національної самосвідомості та міжнаціональних духовних зв'язків, виявлення відповідального ставлення до навколишньої дійсності, підвищення культури праці, побуту, спілкування, відпочинку тощо. Все це потребує подальшого творчого осмислення самого змісту процесу естетичного виховання, характеру функціонування його механізму, оцінки його інструментарію, відмови від примітивізму практики естетичного виховання в усіх ланках і на всіх рівнях.

З іншого боку, незважаючи на відносну чисельність публікацій із зазначених питань, практично не розроблена проблема естетичного виховання засобами мистецтва такої особливої категорії як працівники правоохоронних органів, зокрема на етапі підготовки юристів з кваліфікаційним рівнем "спеціаліст"²

¹ Ми поділяємо позицію тих авторів, які розглядають засоби мистецтва як сукупність творів мистецтва (різних видів, жанрів, типів), що є неодмінною умовою реалізації естетичного виховання.

² На цей час в Україні юристів з кваліфікаційним рівнем "спеціаліст" для органів внутрішніх справ готують навчальні заклади третього рівня акредитації: Українська академія внутрішніх справ, Луганський, Львівський та Харківський інститути внутрішніх справ, Харківський інститут пожежної безпеки.

(у подальшому - слухачі вищої школи або просто слухачі). Окремі наявні статті не дають цілісного уявлення про можливості використання педагогічною наукою різних видів мистецтва з урахуванням історично сформованих взаємодіючих тенденцій і специфіки цієї категорії осіб. Проте, на нашу думку, порушена проблема має не тільки власний предмет дослідження, але й характеризується неабиякою важливістю, що зумовлена нагальною потребою суспільства у розширенні та розвитку інтелектуального та морально-естетичного рівня зазначеної категорії співробітників, насамперед в зв'язку з існуючими протиріччями та тенденціями в культурно-освітніх і правових процесах.

В останні роки до необхідної професійної характеристики працівників органів внутрішніх справ все виразніше включається вимога орієнтуватись у виборі естетичних цінностей. Це викликано рядом причин: естетичні чинники займають все більш чільне місце у змісті всіх видів юридичної діяльності - нормотворчої, правозастосовної, профілактичної, організаційної тощо; естетичне виховання, впливаючи на емоційне світосприйняття співробітника органів внутрішніх справ, сприяє усвідомленню завдань, які стоять перед ним, і є допоміжним стимулом активізації його практичної діяльності щодо захисту прав і свобод, гідності та честі громадян.

Естетична категорія "прекрасне" тісно пов'язана з поняттям "нормативність", оскільки обидві вони є орієнтирами людей на певні соціальні норми поведінки і спілкування. Діяльність правоохоронних органів по забезпеченню дотримання юридичних норм є умовою реалізації прав і свобод громадян та одночасно, хоча й більш побічно, засобом охорони краси та культури людських взаємовідносин. Але, оцінка норм поведінки та спілкування людей в різних життєвих ситуаціях з позицій прекрасного можливо тільки естетично розвиненою особистістю, яка здатна знаходити прекрасне в різноманітних зовнішніх факторах, що впливають на людське життя (включаючи моральні та правові), розвиток культури, мистецтва, виділяти їх індивідуальну неповторність, отримувати естетичну насолоду. Це потребує якісно нового рівня естетичної свідомості працівників правоохоронних органів, їх творчої естетичної активності, затвердження принципів гуманізму, милосердя, високої моралі, шанобливого ставлення до людини та суспільства.

Вирішення цього завдання повинно перш за все здійснюватися на етапі професійно-освітньої підготовки слухачів, умови якої характеризуються наявністю елементів майбутнього професійного оточення (насамперед - у вигляді виконання службових завдань під час стажувань у практичних підрозділах внутрішніх справ та специфічного міжособистісного спілкування, що регламентується статутними вимогами).

Вважаємо, що кількість годин, відведених на естетичне виховання, недостатня. Але ефективність підвищення естетичного рівня слухачів залежить не стільки від збільшення кількості годин на дисципліні естетичного циклу, скільки від наявності нових форм естетичного виховання, у том числі різними видами мистецтва, та вибору оптимальних, максимально економічних в часі і водночас багатогранно і концентровано впливаючих на всі сфери діяльності особистості засобів. Це, в свою чергу, потребує наукового обґрунтування сутності процесів, що визначають динаміку духовного зв'язку між слухачами та мистецтвом, і шляхів цілеспрямованого впливу на них.

Таким чином, соціальна і педагогічна значущість проблеми, її недостатня розробка в науковій літературі, а також потреба відомчої системи освіти та вузівської практики такого роду досліджень визначили тему дисертації: *"Процес естетичного виховання слухачів вищої школи системи МВС України засобами мистецтва"*.

Об'єкт дослідження - естетичне виховання засобами мистецтва як підсистема професійно-освітньої підготовки слухачів вищої школи МВС України.

Предмет дослідження - процес естетичного виховання слухачів вищої школи системи МВС України засобами мистецтва.

Мета дослідження - на основі сучасних вимог до співробітника органів внутрішніх справ теоретично обґрунтувати систему формування педагогічних умов естетичного виховання слухачів вищої школи МВС України засобами мистецтва та експериментально перевірити її ефективність. Це зумовило визначення наступних **основних завдань**:

- дослідити та узагальнити науково-теоретичні засади естетичної культури особистості, включаючи загальнонаукові та частковонаукові категорії філософії, естетики, педагогіки та психології;

- вивчити і теоретично обґрунтувати зміст та систему естетичного виховання засобами мистецтва слухачів вищої школи МВС України як специфічної категорії осіб;

- визначити систему критеріїв та рівні сформованості естетичної сфери свідомості і ставлення до мистецтва у слухачів вищої школи;

- виявити і науково обґрунтувати систему педагогічних умов естетичного виховання та формування інформаційно-естетичного потенціалу слухачів вищої школи засобами мистецтва;

- провести експериментальну перевірку ефективності запропонованої організаційно-педагогічної системи естетичного виховання слухачів засобами мистецтва, визначити динаміку та зміст етапів розвитку естетичних ідеалів та смаків в умовах роботи художньо-творчих колективів;

- обґрунтувати шляхи залучення слухачів до художніх цінностей, вироблення у них норм естетичної культури та узагальнити їх у методичних рекомендаціях щодо удосконалення естетичного виховання слухачів вищої школи системи МВС України засобами мистецтва.

При постановці та вирішенні цих завдань автор виходив з гіпотези, що впровадження науково обґрунтованої організаційно-педагогічної системи естетичного виховання засобами мистецтва до процесу професійно-освітньої підготовки слухачів вищої школи МВС України забезпечить оптимізацію та ефективність формування у слухачів естетичного ставлення до мистецтва, узгодження дії компонентів естетичного виховання (мотиваційного, пізнавального, дійового, оцінного, творчого тощо).

Методологічною основою дослідження є теорія пізнання (діалектико-матеріалістичний підхід до педагогічних явищ), положення гуманістичної філософії. Особливість обраних предметів та об'єкта та основних напрямків дослідження, його міждисциплінарна сутність визначили використання сучасних методологічних підходів (діяльнісного, системного та інформаційного), загальнонаукових методів естетики, психології, педагогіки, досвіду народної педагогіки виховання на національній культурі, широкого кола філософської, соціологічної, педагогічної, психологічної, юридичної літератури, яка розглядає питання розвитку науки, культури й освіти. Особливе місце займав комплекс методів педагогічного дослідження, зокрема знайомство з педагогічним досвідом організації естетичного виховання слухачів

ція, системний аналіз і узагальнення результатів експерименту, моделювання структури естетичного ставлення до творів мистецтва, прогнозування можливих шляхів встановлення духовних зв'язків слухачів з мистецтвом. Емпіричні методи дослідження включали: педагогічні спостереження, бесіди, інтерв'ю, анкетування, опитування, організацію художньо-творчої діяльності слухачів, а також методи математичної статистики.

Наукова новизна дослідження: теоретично обгрунтовано і експериментально апробовано організаційно-педагогічну систему естетичного виховання слухачів вищої школи МВС України засобами мистецтва, яка забезпечує педагогічну спрямованість процесу формування естетичного ставлення до мистецтва, єдність мотиваційного, пізнавального, дійового, оцінного і творчого компонентів естетичного виховання; розроблені критерії (чуттєво-інтуїтивний, змістовно-оцінний, діяльно-творчий) і виявлені рівні (високий, середній, низький) сформованості естетичного ставлення слухачів до мистецтва, що дає змогу диференціювати процес естетичного виховання.

Теоретичне значення дослідження полягає в розкритті специфіки і структури естетичного виховання слухачів вищої школи засобами мистецтва, в визначенні спрямованості естетико-педагогічної діяльності, яка стимулює розвиток емоційних, інтелектуальних і творчих сил людини, в науковому обгрунтуванні організаційно-педагогічної системи, необхідної для підвищення рівня естетичної культури слухачів, критеріїв і рівнів сформованості у них естетичного ставлення до мистецтва, які створюють основу об'єктивного визначення характеру розвитку художніх інтересів, ціннісних орієнтацій і потреб, вміння слухачів самостійно сприймати, інтерпретувати твори мистецтва, використовувати естетичну спрямованість в процесі комунікативної, пізнавальної, оцінної, творчої діяльності.

Практичне значення дослідження полягає у впровадженні організаційно-педагогічної системи формування естетичної спрямованості особистості та розробці методичних рекомендацій щодо удосконалення на її основі процесу естетичного виховання слухачів вищої школи системи МВС України засобами мистецтва.

Вірогідність наукових результатів забезпечується: методологічною і теоретичною обгрунтованістю вихідних положень, застосуванням комплексу методів і прийомів, які адекватні меті

і завданням дослідження; результатами зіставлення даних контрольних і експериментальних груп; впровадженням одержаних результатів у практику естетичного виховання слухачів вищої школи системи МВС України засобами мистецтва.

На захист виносяться:

- структура процесу естетичного виховання слухачів вищої школи системи МВС України засобами мистецтва, направленою на активне використання ними естетичної спрямованості, основними компонентами якої є мотиваційний, пізнавальний, дійовий, оцінний і творчий, збагачення змісту та форм вияву естетичного ставлення до мистецтва;

- критерії і рівні сформованості у слухачів естетичного ставлення до мистецтва, які створюють засади диференціації процесу естетичного виховання;

- педагогічні умови забезпечення ефективного впливу на слухачів естетичного виховання засобами мистецтва і створення необхідного інформаційно-естетичного потенціалу особистості;

- обґрунтування концепції педагогічного управління процесом формування естетичної спрямованості слухачів засобами мистецтва в системі їх професійно-освітньої підготовки, оцінного ставлення до естетичних явищ у мистецтві та дійсності, встановлення зв'язку з цінностями художньої культури;

- динаміка естетичної активності та розвитку слухачів в умовах залучення їх до художніх цінностей мистецтва, виховання норм естетичної культури в процесі роботи художньо-творчих колективів.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювалися в процесі дослідно-експериментальної роботи, яка проводилась в навчальних закладах системи МВС України, зокрема в Українській академії внутрішніх справ (колишній Київській вищій школі МВС СРСР). Основні ідеї, положення і результати дослідження були викладені в трьох друкованих працях, доповідалися на науково-практичній конференції "Проблеми виховної роботи в навчальних закладах МВС України на сучасному етапі", яку проводило Головне управління кадрів МВС України у м. Черкасах (1993 рік). Запропонована організаційно-педагогічна система естетичного виховання слухачів засобами мистецтва була впроваджена на Київських вищих курсах МВС СРСР у 1989-91 рр., її наслідки обговорювались та були схвалені на засіданні кафедри суспільних наук цього

навчального закладу. Розроблені методичні рекомендації застосовувались у роботі художньо-творчих колективів слухачів Української академії внутрішніх справ (1990-93 рр.).

Структура роботи зумовлена логікою дисертаційного дослідження, складається з вступу, двох розділів, загальних висновків, заключення, бібліографії, додатку.

З М І С Т Р О Б О Т И

У вступі обґрунтована актуальність проблеми, визначаються об'єкт, предмет, мета, гіпотеза і методи дослідження, сформульовані завдання і положення, які виносяться на захист, розкриваються методологічні і теоретичні засади роботи, наукова новизна, вірогідність, теоретичне та практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі - "Естетичне виховання слухачів вищої школи системи МВС України як педагогічна проблема" - розкривається суспільно-історична спрямованість осмислення суті естетичного виховання і культури особистості (в особі співробітників органів внутрішніх справ) засобами мистецтва, обґрунтовується доцільність розгляду цього явища як організаційно-педагогічної системи, відмічається значення педагогічного впливу в забезпеченні її функціонування.

У працях мислителів різних часів і народів містяться обґрунтовані твердження, що духовна діяльність від самого свого виникнення була дійовим засобом залучення особистості до культури суспільства, символізувала ідентифікацію, духовну єдність людини з досягненнями цивілізації. Однією з ефективних форм такого залучення є естетичне виховання засобами мистецтва як невід'ємна частина духовної культури, що має власний естетичний, художній, виховний потенціал.

Викладені в дисертації дані свідчать про те, що питання естетичного виховання засобами мистецтва протягом значного часу знаходяться в центрі уваги дослідників у різних галузях науки, в тому числі і педагогічній. При цьому пошук нових шляхів формування творчої активності особистості тісно пов'язується з вивченням естетичних процесів, які лежать в основі взаємодії особи із суспільством у всіх сферах її життєдіяльності. Тому не випадковим є прагнення з'ясувати у філософсько-

естетичних і мистецтвознавчих працях сутність мистецтва, його роль як особливої форми передачі емоційно-чуттєвого стану, розкрити, осмислити та узагальнити істотні ознаки, цілі та задачі, окремі закономірності і особливості естетичного виховання засобами мистецтва, що покликано впливати на духовний зв'язок із світом прекрасного.

На окремих етапах суспільного розвитку порушена проблема одержувала неоднозначну інтерпретацію. В цьому вбачається значний вплив суспільно-історичної орієнтації, науково-пізнавальних можливостей, творчих поривань дослідників, своєрідність змістовної і ціннісної спрямованості науково-теоретичного, практичного пошуку, складності та багатоаспектності естетичного виховання, котре є одним із проявів духовної культури суспільства і особистості. Водночас слід підкреслити, що естетична думка протягом всієї історії свого розвитку розглядала естетичне виховання засобами мистецтва не просто як шлях до розвитку естетичних поглядів та смаків, або художніх здібностей, а як могутній спосіб соціалізації особистості, формування специфічної суспільної духовно-емоційної спрямованості, що складає основу естетичної культури.

Вивчаючи питання культури, провідні вчені в цій галузі (О.А. Апраксина, А.І. Арнольдов, Г.Л. Єрмаш, І.А. Зязюн, В.П. Іванов та інші) вказують на основні тенденції розвитку культури, врахування яких необхідно при розвиненні обґрунтованої теорії цілісного процесу виховання. На основі аналізу соціальної практики суспільства в їх працях зроблені глибокі узагальнення щодо характеру сучасного пізнання світу за законами краси.

Автор дисертації у відповідності до завдань дослідження розглядає проблему виявлення основ загальнокультурного рівня особистості в системі *"духовна культура, естетичне виховання - мистецтво"*, виходячи з розуміння естетичної культури особистості як єдності естетичних знань, умінь і навичок, переконань, почуттів та норм діяльності. Знання, уміння і навички визначають кругозір особистості; переконання - спрямованість естетичних оцінок, поглядів та смаків; естетичні почуття - емоційну спрямованість, життєдіяльність; естетичні норми виступають як інструмент регуляції практики.

Рівень естетичної культури характеризується співвідношенням розвинутої її компонентів для конкретного соціально-

го суб'єкту, а саме його естетичної свідомості, естетичних проявів у різних видах діяльності, естетичного виховання.

Визначаючи зміст поняття "естетичне виховання", автор відзначає, що незважаючи на походження терміну "естетика" від грецького "aisthetios" (сприймати почуттям), почуттєве та естетичне - аж ніяк не тотожні явища: не кожне почуттєве відчуття, сприйняття, уявлення, переживання можуть бути названі естетичними. З позиції сучасної наукової думки естетичне - це найвищий ступінь, найвищий прояв розвитку почуттєвості. Тому процес естетичного виховання скерований на якісне перетворення естетичної свідомості людини: на виховання у неї усвідомлених естетичних потреб, на прищеплення їй певної естетичної спрямованості, яка б відповідала цим потребам.

Естетичне виховання особистості як цілісна система індивідуальних, вибіркових, свідомих зв'язків особистості зі світом прекрасного включає змістовну і формотворчу сторони. Змістова сторона являє собою сукупність уявлень і понять, які актуалізовані у свідомості людини та розвиваються в умовах її взаємозв'язку зі світом художньо-естетичних цінностей. Формотворча сторона охоплює духовні сили і здібності людини, визначає характер встановлення зв'язку з мистецтвом, характеризує процеси осмислення, пізнання художніх явищ, естетичного сприйняття, яке трактується у дисертації як сформована здатність естетично сприймати дійсність та розглядається як стрижень, системоутворююче ядро, що пронизує всі інші структурні компоненти естетичного виховання.

З метою вивчення умов, в яких проходить процес активізації естетичної спрямованості слухачів вищої школи системи МВС України як особливої категорії суб'єктів естетичного виховання засобами мистецтва, був проведений констатуючий експеримент, перед яким були поставлені такі часткові завдання: дослідити зміст та характер ставлення слухачів до різних видів мистецтва; визначити джерела інформації про мистецтво, ступінь відповідності естетичного в оцінному відношенні до мистецтва; виявити особливості сприймання творів мистецтва, в яких знайшли відображення різні категорії естетики; вивчити вплив естетичного виховання засобами мистецтва на процес професійного становлення майбутніх фахівців органів внутрішніх справ.

На початку експерименту слухачам було рекомендовано розподілити основні види мистецтва, виходячи зі своєї суб'єк-

тивної оцінки їх значущості. Узагальнення одержаних при анкетуванні даних показало, що найбільшу увагу слухачів привертає література (39,4%) та естрадна музика (35,6%), а найменшу - образотворче мистецтво (5,7%), театр (3,4%), при цьому класична музика виявилась менш привабливою, ніж естрадна. Ці результати свідчать про невідповідність слухачів до сприйняття творів у жанрах, осмислення яких потребує певного художнього досвіду.

Так, із 500 опитуваних серед жанрів художньої літератури, цікавих для себе, 38,0% на перше місце поставили твори наукової фантастики, детектив, а також сучасний зарубіжний роман, разом взяті, 33,4% - історичний роман, 32,4% - вітчизняну класику. В той же час найменшим попитом у слухачському середовищі користуються книги про мистецтво (11,7%). Такого роду переваги свідчать про те, що морально-естетичні цінності, розкриті засобами художнього вираження, більш складними для сприйняття, для більшості слухачів виявились недоступними. Але, з іншого боку, біля половини слухачів, які орієнтовані на жанри літератури, що відносяться до групи легкосприйманих, віддають перевагу детективу ("питома вага" переваги йому в порівнянні з іншими жанрами складає 16,7%), в чому є певна частка впливу специфіки майбутньої професіоналізації у системі МВС.

На другому етапі експерименту з'ясувалась стійкість інтересів та потреб як основи естетичної орієнтації у відношенні слухачів до музики. Наслідки проведеного дослідження свідчать про те, що у 46,2% опитаних сформований стійкий інтерес в основному до естрадної музики. Пояснюючи свої відповіді, 76% респондентів цієї групи вважають, що молодь не підготовлена до сприйняття класичної музики, 11% - відмічають, що естрадна музика зрозуміліша сучасній молоді своїм змістом, а 9% - засобами виразності, 4% - сприймають класичну музику швидше як історико-культурну пам'ятку, засоби виразності якої застаріли.

Викликають інтерес деякі дані, одержані в процесі дослідження, щодо значущості художньо-творчих колективів для естетичного становлення слухачів. Характерно, що групи опитуваних, які вважають засобом збагачення свого внутрішнього світу у художньому колективі (1) взаємну естетичну інформацію та (2) процес спілкування, - виявились кількісно рівними.

Таким чином, обмін естетичною інформацією та спілкування є рівноправними чинниками формування художньо-творчого колективу.

У бесідах зі слухачами з'ясувалось, що складання навчального репертуару художньо-творчих колективів часто переслідує дві мети: (1) удосконалення виконавської техніки колективу та (2) масштабність, ефективність охоплення творів різних музичних жанрів та напрямків. При цьому не береться до уваги естетична спрямованість.

Дані дослідження показують, що керівники колективів досить високо оцінюють рівень саморегуляції сформованості естетичних якостей слухачів та меншою мірою - естетичні якості на рівні свідомості і поведінки. Такі важливі якості як розуміння спрямованості музичних засобів на розкриття естетичного змісту твору та настанова на образно-асоціативне тлумачення музики, достатньо сформовані відповідно у 30,3% і 10,0% слухачів. Ці показники свідчать про те, що не у всіх художньо-творчих колективах створюються умови, котрі сприяють ефективному розвитку образного мислення, усвідомлення музики у процесі її виконання та, врешті-решт, естетичному вихованню слухачів засобами мистецтва.

На основі узагальнення матеріалів визначено критерії рівнів спрямованості естетичного виховання слухачів - проникнення до глибини змісту твору, самостійність мислення, розуміння музичних засобів розкриття змісту твору, здатність до виконавської діяльності. Вони дозволили виділити три рівні сформованості естетичної спрямованості слухачів: високий (діяльнісно-творчий), середній (змістовно-оцінний) та низький (чуттєво-інтуїтивний).

Слухачі на високому рівні, як правило, володіють ерудицією, здатністю до виконавської діяльності, самостійно мислять, добре орієнтуються у різних стилях, напрямках, жанрах мистецтва, виявляють глибоку зацікавленість у роботі художньо-творчих колективів, наполегливо удосконалюють свої знання, вміння та навички. До проведення експерименту високий рівень був притаманний 13,9% слухачів експериментальної групи та 13,7% - контрольної групи. Після закінчення експерименту ці показники склали відповідно 35,2% та 14,8%.

На середньому рівні - змістовно-оцінному - слухачі здатні сприймати музику як естетичну цінність через адекватний

емоційний відгук. Засобами проникнення до естетичної сутності твору для них є порівняння, зіставлення, аналіз, що відображають тільки технологічну оцінку музичної форми, основними мотивами поведінки у колективі є розширення естетичного кругозору. Цей рівень до проведення експерименту був властивий 51,9% слухачів експериментальної групи і 51,5% - контрольної групи, а після проведення експерименту - відповідно 58,5% та 52,9%.

Низьким рівнем - чуттєво-інтуїтивним - до проведення експерименту характеризувалося 34,5% слухачів експериментальної групи та 34,8% - контрольної групи, а після проведення експерименту - відповідно 6,3% та 32,3%. Вони виявляють інертність у придбанні знань, вмінь та навичок, пасивність, безініціативність у своїй діяльності, у них відсутня усвідомленість категорій естетики, основний мотив поведінки - підпорядкування вимогам керівника та колективу.

Таким чином, аналіз одержаних у констатуючому експерименті даних свідчить про те, що діяльнісно-творчий рівень сформованості естетичної спрямованості слухачів виріс в експериментальній групі після проведення експерименту на 21,3%, а в контрольній - лише на 1,1%; відповідно, змістовно оцінний рівень залишився, в основному, без змін. Проте чуттєво-інтуїтивний рівень, навпаки, в експериментальній групі після закінчення експерименту зменшився на 28,2%, а в контрольній - залишився майже на одному рівні, що дає підставу стверджувати про ефективність проведеної роботи.

В цілому результати дослідження дозволили зробити висновки про те, що слухачі вищої школи системи МВС України володіють достатньо широкою, але суперечливою за змістом інформацією відносно різних видів мистецтва. Водночас слухачі, спираючись на наявний досвід, відчувають немало труднощів у реалізації свого інформаційно-естетичного потенціалу, оскільки механізм естетичного виховання засобами мистецтва, заснований на інтеграції емоційних, інтелектуальних і творчих сил, не отримує необхідного підкріплення в рамках комунікативної, пізнавальної і художньо-творчої діяльності, тобто наявний естетичний багаж "не спрацьовує" належним чином на формування готовності до естетичного сприйняття. Тому одним з основних завдань естетичного виховання слухачів засобами мистецтва є розвиток його тезаурусу з позицій естетичного ідеалу як синте-

зу всіх елементів естетичної свідомості: естетичного сприйняття, естетичних почуттів та естетичного смаку.

У другому розділі - "Педагогічні умови розвитку естетичної спрямованості слухачів вищої школи системи МВС України засобами мистецтва" - викладені педагогічні умови ефективного розвитку естетичної спрямованості слухачів засобами мистецтва, які розроблені в результаті теоретико-експериментального пошуку, аналізуються результати проведеного дослідження, перевіряється висунута гіпотеза.

Відмічається, що естетична спрямованість розглядається як процес і як результат цілеспрямованого впливу на особистість слухача. Як процес естетична спрямованість передбачає єдність ведучих його компонентів (сприйняття, освоєння категорій естетики, оцінної та оцінно-орієнтаційної діяльності). Як результат - наявність інтегрованого показника рівнів розвитку загальної та професійної культури майбутнього спеціаліста, його готовність до професійної діяльності.

В дисертаційному дослідженні ознаками прояву естетичної спрямованості в професійній діяльності слухачів є вміння сприймати, оцінювати твори мистецтва, знати і вибірково відноситись до категорій естетики. Загальна модель компонентів естетичної спрямованості через інтегративні якості побудована в вигляді 4-х послідовно розкладених блоків (схема 1).

Ознаки прояву естетичних якостей в професійній діяльності слухачів	Естетичні якості, які формуються в колективі на основі ознак	Провідні якості, що виступають як завдання цілісного формування слухачів	Інтегративні якості
--	--	--	---------------------

Схема 1. Компоненти естетичної спрямованості

Логіка взаємозв'язку та взаємозалежності цих блоків на різних рівнях прояву естетичної спрямованості визначає, що основу будь-якої суттєвої зміни свідомості особистості складає обізнаність, впевненість, вимогливість, самостійність, рішучість. Проведене дослідження виявило мінімальний рівень сформованості означених властивостей, що приводить до невміння самостійно приймати рішення, думати і діяти. Висунувши завдання - розвинути ці вміння, та, виходячи з того, що естетична спря-

мованість як психологічна властивість формується і виявляється у діяльності, при організації формуючого експерименту були застосовані такі активні методи як постановка і розв'язання творчих завдань, проблемних ситуацій, виконання соціальних ролей, спільна діяльність. При цьому результативність впливу інтенсифікуючих факторів змінювалася з точки зору компонентів: (1) предмету навчання, (2) особи, яка навчає, (3) особи, яка навчається, (4) навчальної групи, (5) навчальної ситуації, (6) умов навчання.

Як засвідчили результати лабораторного експерименту, у переважній більшості слухачів відсутнє диференційоване сприйняття творів мистецтва, тобто елементарні навички зорово-слухового аналізу, які набувають важливого значення в процесі розуміння його естетичного змісту. Прослуховування фрагменту "Кармен-сюїти" Р. Щедрина (сцени ворожіння) показало, що 60% респондентів не можуть дати чітку характеристику виникаючого музичного образу і лише 18,5% виділили мелодію як його провідний елемент і назвали звуковисотний фактор носієм образності.

Це пояснюється недоліками методики проведення занять зі слухачами, де відсутній сам процес естетичного оцінювання творів мистецтва. Тому в роботі зі слухачами нами застосовувалась система колективних оцінно-творчих завдань, яка дозволила значною мірою підняти рівень творчого розуміння та засвоєння категорій естетичного оцінювання мистецтва, зокрема музики: за результатами цієї роботи 88,5% досліджуваних осіб змогли дати повну характеристику спрямованості всіх музичних елементів прослуханих творів, фіксуючи увагу на окремих звуковисотних, ритмічних, ладотональних зв'язках, мелодичних зворотах, а 62,3% - показали високий та середній рівні засвоєння естетичного смислу категорій прекрасного, піднесеного, трагічного, комічного та інших.

Наступною умовою формування естетичної спрямованості є відповідність особливості її виявлення характеру професійної діяльності слухачів, а саме на рівні свідомості, саморегуляції, поведінки. Тому можливо констатувати, що організація сприйняття та оцінного відношення до мистецтва, розвиток здібностей до освоєння естетичного смислу категорій естетики створюють важливі передумови формування естетичної спрямованості слухачів. Апробація означених передумов проводилася шляхом

залучення слухачів до сприйняття та відтворення мистецьких творів, збагачення їх художнього фонду та розвитку творчості.

На першому етапі слухачі вирішували навчально-пізнавальні завдання репродуктивно-навчаючого і творчого характеру в умовах роботи в мінігрупах; на другому - удосконалення своєї аналітико-синтетичної діяльності; на третьому - виявлення естетичного смислу категорій естетики, естетичної позиції автора, її оцінювання, розкриття загальнозначущого та часткового в естетичній сфері творів мистецтва.

Згідно з даними, що наведені нижче в таблиці 1, підсумком експериментальної роботи у художньо-творчому колективі стало сформування вмінь характеризувати ідейно-образний зміст творів, виразові засоби, які найбільш яскраво характеризують його, описувати переживання та почуття, які відчуються в процесі виконання творів, та, у меншій мірі, вміння проводити співставлення із творами інших жанрів мистецтва, характеризувати асоціації, які виникли в процесі виконання.

Виходячи з міждисциплінарного характеру проблем формування естетичної спрямованості, які повинні бути розв'язані на практиці, та з урахуванням одержаних результатів, нами розроблені та впроваджені методичні рекомендації "Формування у слухачів вищої школи системи МВС України норм естетичної культури", що передбачають широке застосування активних методів навчання у процесі оволодіння знаннями та практичними навичками. У відповідності до запропонованої методики проводилися заняття, які характеризувалися властивостями синтетичності та універсальності, інтеграцією різних видів та функцій мистецької діяльності.

Для підтримки уваги та контакту при спілкуванні зі слухачами був використаний прийом емоційного впливу, в основу якого було покладено принцип позитивного емоційного фону у навчанні, який передбачає викликати захопленість, задоволеність, упевненість у власних силах, тобто всі ті позитивні переживання, що активізують внутрішні сили.

В дисертації відзначається, що внаслідок застосування розроблених рекомендацій слухачі значно підвищили свій інформаційно-естетичний потенціал, стали краще усвідомлювати естетичні категорії мистецтва, аналізувати естетичний зміст творів. Водночас вони констатували вдалий зв'язок теорії та методики в естетичному вихованні, практичну значущість мето-

Таблиця 1

Сформованість вмінь слухачів
здійснювати естетичний аналіз

№ з/п	В м і н н я	Питома вага (у %) груп з рівнем сформованості вмінь		
		достатнім	неповним	відсутнім
1.	Визначити стиль твору, його жанр та форму	82	18	-
2.	Розкрити ідейно-образний зміст твору	93	7	-
3.	Охарактеризувати виразові засоби, які найбільш яскраво розкривають зміст твору	75	25	-
4.	Описати переживання та почуття, які відчуваються в процесі виконання твору	99	1	-
5.	Проводити аналогії з іншими видами мистецтва, характеризувати асоціації	53	47	-
6.	Відчувати потребу у діяльності внаслідок впливу твору та колективного виконання	46	48	6

дичних розробок, особливо високо оцінювали колективну навчальну діяльність і проблемність викладення матеріалу як нову організаційну форму навчально-виховної роботи.

На наступному етапі дослідження було приділено увагу удосконаленню естетичної спрямованості слухачів на основі взаємозв'язку форм виконавської діяльності, матеріалом для реалізації якої стало вивчення інструментів духового оркестру, а розробка та експериментальна перевірка здійснювалась в Українській академії внутрішніх справ. Розв'язання цієї проблеми спиралося на наступні положення: створення у мікрогрупі творчої максимально продуктивної психологічної атмосфери; високий рівень позитивної мотивації навчальної діяльності; озброєння методами, прийомами та засобами, які забезпечують досягнення навчально-виховного ефекту.

В ході експерименту склад духового оркестру було рівномірно з точки зору здібностей поділено на дві групи, при цьому робота по запропонованій методиці проводилася тільки в одній з них (експериментальній). Як показали дані дослідження, що наведені у таблиці 2, внаслідок використання різних за інтенсивністю засобів активізації естетичної діяльності в процесі аналізу музичних творів показники цих двох груп на закінчення експерименту різко відрізнялися, що засвідчує ефективність методики, яка була застосована.

Таблиця 2

Порівняльні дані рівнів сформованості естетичних вмінь учасників духового оркестру при аналізі музичних творів

Група	Сформованість естетичних вмінь (у %)					
	Визначити жанр, стиль	Визначити ідейно-образний зміст твору	Охарактеризувати тип виразових засобів	Описати асоціації	Описати почуття, переживання	Охарактеризувати потребу діяльності
Експериментальна	94,0	97,0	99,0	82,0	100,0	52,0
Контрольна	35,0	51,0	49,0	31,0	58,0	11,0

Найбільш яскравий прояв змін спостерігається на рівні саморегуляції: суттєво підвищились швидкість емоційного відгуку на зауваження керівника, рівень емоційного проникнення до глибини змісту твору, самостійність мислення, пізнання та оцінювання, здатність до зосередженого виконання, установка на образно-асоціативне тлумачення мистецтва.

Аналіз матеріалів, одержаних після проведення експериментальної роботи, дозволив вивести порівняльні показники рівнів естетичної спрямованості слухачів (таблиця 3), які виявляють значну розбіжність в динаміці змін цих рівнів в експериментальній та контрольній групах.

Особливий інтерес викликає питання про співвідношення компонентів естетичної спрямованості на кожному з рівнів його сформованості. Для одержання відповіді на нього було підра

Порівняльні показники рівнів
естетичної спрямованості учасників духового оркестру

Рівні	Питома вага (у %) рівнів естетичної спрямованості у групах			
	до проведення експерименту		після закінчення експерименту	
	експериментальній	контрольній	експериментальній	контрольній
1. Діяльнісно-творчий	13,9	13,7	35,2	14,8
2. Змістовно-оцінний	51,9	51,5	58,5	52,9
3. Чуттєво-інтуїтивний	34,5	34,8	6,3	32,3

ховано лінійний коефіцієнт кореляційного зв'язку між спрямованістю сприйняття та оцінною діяльністю на діяльнісно-творчому рівні $R_{ух}$, який в експериментальній групі на початку експерименту дорівнював 0,764, а після закінчення експериментальної роботи - 0,846.

Формуючий експеримент дозволив зробити наступні висновки:

- якісний аналіз статистичних результатів засвідчив правомірність визначених педагогічних умов формування естетичної спрямованості слухачів у художньо-творчому колективі;

- апробація педагогічних умов і методики формування естетичної спрямованості слухачів підтвердила, що цей процес найбільш ефективний, коли в основу діяльності покладена система методів, яка забезпечує поглиблене сприйняття творів мистецтва, зокрема музики, і організацію спільної колективної діяльності;

- застосування запропонованої методики констатуючого експерименту дало можливість простежити динаміку сформованості естетичної спрямованості у слухачів;

- зміни у змісті естетичної спрямованості слухачів як показника сформованості їх естетичної культури вплинули на

зростання активності у навчальній, науково-дослідній, суспільній і соціокультурній діяльності, позитивної естетичної орієнтації в мистецтві.

Дані дослідження підтверджують основні положення висунутої гіпотези, дозволяють відзначити, що кінцева мета естетичного виховання слухачів вищої школи системи МВС України засобами мистецтва забезпечується шляхом створення у них інформації про естетичну спрямованість, оволодіння ними різними методами естетичного сприйняття, збагачення взаємозв'язку між змістовною і формотворчою сторонами процесу виховання, а також між різними видами і жанрами мистецтва.

У заключенні викладаються головні підсумки проведеного дослідження, формулюються теоретичні висновки та практичні рекомендації:

1. Провідною тенденцією естетичного виховання є його залежність від спрямованості сприйняття особистості.

2. Формування естетичної спрямованості слухачів вищої школи системи МВС України як майбутніх співробітників органів внутрішніх справ знаходиться у нерозривному зв'язку з рівнем їх психологічних та професійних властивостей, що складають естетико-виховний компонент структури особистості. Одним з основних завдань естетичного виховання слухачів засобами мистецтва є формування його тезаурусу з позицій естетичного ідеалу як синтезу всіх елементів естетичної свідомості: естетичного сприйняття, естетичних почуттів та естетичного смаку.

3. Компонентами формування здатності особи до співпереживання художніх образів та ідей є спрямованість, сприйняття, оцінна діяльність, освоєння категорій естетики і ціннісно-орієнтаційна діяльність.

4. Естетичне виховання слухачів вищої школи системи МВС України засобами мистецтва необхідно розглядати як процес, що спрямований на розвиток особистості в цілому при її активності як *суб'єкта* виховання під керівництвом та при безпосередній участі педагога.

5. Необхідними умовами вдосконалення естетичної культури особистості є підвищення теоретичного і методичного рівнів процесу формування естетичної спрямованості, широке використання активних методів роботи, педагогічно організоване спілкування слухачів між собою та з педагогом в процесі навчання.

6. Художньо-творчі колективи вищих навчальних закладів системи МВС України несуть в собі значний естетичний потенціал та здатні стати ефективним засобом формування естетичної спрямованості за умов, якщо методика і зміст навчально-виховного процесу будуть зорієнтовані на розвиток повноцінного сприйняття мистецтва та спільну колективну діяльність.

7. Спрямованість сприйняття та оцінної діяльності слухачів найбільш ефективно формується в процесі естетичного аналізу творів мистецтва, зокрема таких, що виконуються у художньо-творчих колективах. Означений аналіз стосовно до музичних творів повинен бути скерованим на визначення особливостей таких естетичних понять як інтонація, структура, виразові музичні засоби, образність, стиль, жанр, композиція, музична мова, образно-змістовний контекст тощо та ґрунтуватися на аналітико-синтетичних і порівняльних методах.

8. Критерії та показники, які обґрунтовані в дослідженні, дають можливість об'єктивного діагностування рівнів естетичної спрямованості слухачів.

9. Теоретичні та практичні результати дослідження дозволяють стверджувати, що впровадження в навчальний процес організаційно - педагогічної системи формування естетичної спрямованості із застосуванням методичних розробок, які підготовлені автором дослідження, сприяє оптимізації процесу естетичного виховання слухачів засобами мистецтва.

В додаток віднесені таблиці, які конкретизують окремі аспекти процесу формування у слухачів естетичного виховання засобами мистецтва.

Проведене дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Зокрема, вимагають подальшого вивчення і узагальнення питання використання взаємодії всіх видів і жанрів мистецтва в процесі формування естетичної культури особистості слухача, розробки та запровадження комплексної програми естетичного виховання слухачів на весь період їх навчання, динаміки розвитку засобами мистецтва естетичної спрямованості співробітників органів внутрішніх справ на етапі їх практичної діяльності, естетичного розуміння категорій естетики, організації пропаганди естетичних знань серед працівників правоохоронних органів.

Основні положення дисертацій викладені в таблиці
ціях автора:

1. Виховання слухачів Української академії внутрішніх справ засобами мистецтва // Проблеми виховної роботи в навчальних закладах МВС України на сучасному етапі: Тези науково-практичної конференції. - Черкаси, 1993. - С. 87-89.

2. Формування у слухачів естетичних норм культури: Методичні рекомендації для керівників лекторіїв естетичного циклу. - Київ, НД і РВ відділ УАВС, 1992. - 14 с.

3. Процес удосконалення естетичного виховання дітей системи Міністерства освіти України: Методичні рекомендації. - Київ, Радянська школа, 1980 - 29 с.

Підп. до др.

Формат

Папір

Друк

Ум.друк.арк.

Тираж 100 пр.

Зам. N

Безкоштовно
